MECANISME DE GUVERNARE A PENITENCIARELOR PRIN SISTEMUL DE „PROGRESIE EXECUȚIONALĂ”

GOVERNANCE MECHANISMS OF CORRECTIONAL FACILITIES THROUGH THE “EXECUTION PROGRESSION’ SYSTEM”

CZU: 343.82 **DOI:**https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.23

Oleg PANTEA[1]

ABSTRACT. *In this work, criminal and correctional legislation were addressed concerning the categories of penitentiaries and the detention regimes for each penitentiary.*

The problems related to establishing the penitentiary category by the court and the possibility of assigning this competence exclusively to the prison administration system, or the creation of a mixed system, were highlighted.

Placing a person in detention presupposes achieving the purpose of punishment - social security and changing inmate behavior. The accomplishment of this goal can only be ensured within the framework of an individualized operational process of sentence execution, based on the prisoner’s personality, behavior, psycho-social and integration needs, and recuperative availability.

Keywords: *prison category, individualization of sentence execution, execution progression, progressive regimes, inmate.*

REZUMAT. *În prezenta lucrare a fost abordată legislația penală și execuțional-penală privind categoriile de penitenciare și regimurile de detenție pentru fiecare penitenciar.*

Au fost scoase în evidență problemele legate de stabilirea categoriei penitenciarului de către instanța de judecată și posibilitatea atribuirii acestei competențe exclusiv sistemului administrației penitenciare, sau crearea unui sistem mixt.

Plasarea în detenție a persoanei presupune realizarea scopului pedepsei - siguranța socială și schimbarea comportamentală a deținutului. Realizarea acestui scop poate fi asigurată numai în cadrul unui proces operațional individualizat de executare a pedepsei, având la bază personalitatea deținutului, comportamentul, nevoile psiho-sociale și de integrare, disponibilitatea recuperativă.

Cuvinte-cheie: *categorie de penitenciar, individualizarea executării pedepsei, progresie execuțională, regimuri progresive, deținut.*

Statul, ca organizație socială trebuie să-și asigure ordinea și disciplina, astfel încât conduita fiecărui membru al societății să fie în limitele legii. Aceste două valențe importante fac parte din perimetrul siguranței umane, unde fiecare membru are dreptul să viețuiască în „armonie și pace”.

Toate acestea pot fi garantate printr-un sistem de norme juridice, stabilite de autorități pentru reglementarea comportamentului social, care au la bază cele mai de preț valori sociale: libertatea, dreptatea, ordinea de drept. Deopotrivă sunt elemente

[1] Oleg PANTEA, dr. conf. univ., Universitatea de Stat din Moldova, E-mail: panteaoleg@gmail.com , ORCID: 0000-0002-8790-5472

esențiale ale democrației, care dau apreciere, atât vieții politice, cât și influențează direct asupra sistemului de drept național și internațional.

Printr-o explozie de rafinament social, în care organizarea comunitară este prinsă în ancora globalizării, valențele descrise mai sus sunt într-o continuă dinamică și se aliniază noilor tipuri de relații sociale care apar/ se dezvoltă, deteminând legiuitorul să țină tonusul actualizat al legiferării.

Într-un orizon perfect, fiecare individ trebuie să respecte preceptele legii și să manifeste o conduită pro-socială acceptată de majoritatea membrilor societății. Însă, natura responsabilităților legale ale persoanelor, obligațiile pe care oamenii ar trebui să le exploareze în baza convingerilor despre ce e bine și ce este rău, nu întotdeauna se regăsesc prin evantaiul motivelor privite de cei care ar trebui să respecte legea. Aici nu vom insista asupra resorturilor de natură psihică ale celor care decid să se conformeze sau, din contră, să nu se supună legilor.

Omul contemporan, fiind mult mai informat decât predecesorii săi din istoria cunoscută și, în același timp, mai puțin atașat de dogmele religioase, este din ce în ce mai puțin obedient față de autoritatea legii. În anumite conjuncturi, încălcările de lege sunt de natură să aducă atingere gravă valorilor ocrotite și atrag după sine cea mai severă formă de raspundere și sancțiune juridică pentru om, privarea de libertate.

Privațiunea de libertate (închisoare, arest) este o pedeapsă/ sancțiune excepțională, aplicată de instanța de judecată față de persoanele care au comis infracțiuni sau contravenții. Prin izolarea persoanei statul își propune ca scop - asigurarea securității umane și schimbarea comportamentală a autorului faptei. Pentru realizarea scopului autoritățile statului au nevoie de instrumente eficiente de guvernare, astfel încât persoana aflată în detenție să revină în comunitate „om resocializat", util societății.

Prin mecanisme eficiente de guvernare la executarea pedepsei închisorii avem în vedere „un ansambu de operațiuni/ intervenții din partea organelor care pun în executare hotărârea instanței de judecată de condamnare a persoanei, de la depunere până la eliberarea persoanei din penitenciar, (organizarea regimurilor de detenție, activitățile recuperative, disciplina penitenciară, ș.a.).

Sistemul penitencar din Republica Moldova a cunoscut în 3 decenii o evoluție sumbră, de la adăpostul inflației galopante până la inutilitatea demersurilor reformatoare și încălcarea drepturlor omului. Odată cu aderarea Republicii Moldova la Consiliului Europei, au apărut primele inspecții regionale, s-au intensificat vizitele Comitetului European pentru prevenirea torturii, dar și crearea mecanismelor naționale de control al respectării drepturilor omului în locurile de detenție.

La fel, nu putem nega aici influența directă a regimului politic, a modului în care se exercită autoritatea pentru a gestiona resursele economice naționale și sociale dedicate anume dezvoltării raporturilor execuțional-penale, dar și capacitatea autorităților statului de a elabora, formula și implementa acțiuni în acest sens.

Adoptarea Codului de executare în anul 2004 a fundamantat cadrul legislativ al sistemului execuțional-penal național, determinând principiile executării pedepsei și regimurile de deținere, derivatele resocializării și disciplina penitenciară. Aparent aceste reglementări erau destul de pregnante din punct de vedere al situsului impus față de asemenea instituții și a recomandărilor structurilor internaționale. Aplicarea practică, însă, a dovedit multe lacune legislative și de procedură operațională, ceea ce face să devină destul de anevoioasă realizarea scopului pedepsei închisorii, de la stabilirea categoriilor de penitenciare, a regimurilor de detenție, până la principiile executării pedepsei și activitățile recuperative.

Una din sarcinile autorității care pune în executare pedeapsa închisorii/arestului este *crearea unui sistem solid de reabilitare oamenilor, bazat pe evaluarea interdisciplinară a nevoilor la toate nivelurile (socială, psihologică, materială), crearea unei culturi a resocializării persoanelor deținute și asigurarea cu personal pregătit profesional*. Doar în aceste condiții vom putea asigura respectarea demnității persoanei, a drepturilor omului în detenție. Or, despre drepturile omului vorbim nu doar prin prisma condițiilor precare de detenție, dar și prin adoptarea unor programe de recuperare. Mai mult ca atât, vizitele organizmelor internaționale, controalele realizate de echipa Mecanismului national pentru prevenirea torturii din cadrul Oficiului Avocatului Poporului scot în evidență probleme sistemice cu care se confruntă astăzi statul în respectarea drepturilor omului în locurile de detenție: sistem de sănătate precar, programe de reabilitare insufcieinte, condiții proaste de detenție, supraaglomerarea instituțiilor penitenciare, lipsa de personal calificat, ș.a. O soluție în acest sens ar fi umanizarea politicii penale a statului, în măsura în care pentru unele categorii de fapte ilicite, mai puțin periculoase să se apeleze la pedepsele alternative detenției (de exemplu, munca neremunerată în folosul comunității).

În această ordine de idei, reliefăm alte trei valențe privind respectarea drepturilor omului în locurile privative de libertate: particularitățile asertivității în relația funcționar-deținut; securitatea dinamică în locurile de detenție și rolul participativ al autorităților publice locale.

a. Persoanelor aflate în conflict cu legea le sunt garantate toate drepturile și libertățile, cu excepția celor care sunt restrânse prin hotărârea instanței de judecată. Abordarea deținuților trebuie să fie una corectă, respectuoasă, cu gradul maxim de inteligență - comunicarea asertivă. Adoptarea acestui model de comunicare în raport cu deținuții a determinat evidențierea următoarelor reguli:

-capacitatea funcționarului de a spune respectuos „nu”, fără a subjuga deținuții, fără limbaj agresiv și impulsiv;

-expunerea în penitenciare a sentimentelor pozitive/ negative într-o manieră în care să nu provoace tulburări;

-formularea corectă din partea funcționarilor a cerințelor de a se respecta regulile de ordine interioară, în măsura în care acestea să întărească relațiile profesionale

între angajat și deținut, care să contribuie la reducerea stresului și tensiunii între persoane.

b. Siguranță dinamică în locurile de detenție reprezintă un concept bazat pe regulile eticii profesionale și gradul de respectare de către deținuți a normelor în penitenciare. Pilonii care asigură dezvoltarea acestui concept rezidă în:

-respectarea drepturilor și intereselor legitime ale personalului penitenciar, ale persoanelor deținute și altor subiecți/ participanți;

-legalitatea și legitimitatea siguranței dinamice;

-complexitatea măsurilor aplicate de autoritățile penitenciare, pentru ca executarea pedepsei să fie realizată în baza *principiului individualizării*;

-valoarea aplicativă a măsurilor de prevenție.

c. Apoi, deținerea unei persoane în penitenciar presupune intervenții din partea statului privind asigurarea condițiilor materiale, recuperarea psiho-socială, activități de resocializare, alte acțiuni. Acest ansamblu de acțiuni operaționale este de neconceput fără participarea autorităților publice locale, mai ales localitățile unde sunt dislocate aceste penitenciare. Percepția generală în comunitate precum că penitenciarele își asumă integral punerea în executare a pedepsei închisorii este una eronată și nu poate fi acceptată, în măsura în care ne dorim să avem un sistem funcțional, care să livreze rezultate așteptate – oameni liberați din penitenciare cu schimbări comportamentale pro-sociale. Mai mult decât atât, după liberarea din detenție persoana se întoarce exact în localitate, iar rolul autorităților locale este integrare lor în societate, în localitate, în familie.

Potrivit art. 167 alin. (1) Cod de executare [1], „Principiile legislaţiei execuţional-penale", Executarea hotărârilor cu caracter penal se efectuează în baza principiilor legalităţii, democratismului, umanismului, respectării drepturilor, libertăţilor şi demnităţii umane, egalităţii condamnaţilor în faţa legii, diferenţierii, *individualizării şi planificării executării pedepselor penale*, aplicării raţionale a mijloacelor de corijare a condamnaţilor şi stimulării comportamentului respectuos faţă de lege. Identificăm, în acest sens, principiul individualizării, prezentat de doctrină ca individualizarea administrativă, care se referă la modalităţile concurente în care se execută pedeapsa aplicată de instanţa de judecată.

În general, noțiunea de individualizare a avut o utilitate și interpretare distinctă în funcție de doctrinele diferitor școli de drept, care s-au succedat de-a lungul timpului. În concepția școlii clasice a dreptului penal, pedeapsa era înțeleasă ca un echivalent al răului produs prin ilicit, iar pedeapsa trebuia să corespundă acestui rău, ci nu persoanei făptuitorului, neexistând un interes pentru individualizarea acesteia [2, p. 349]. O preocupare în acest sens s-a dezvoltat odată cu răspândirea ideilor școlii pozitiviste a dreptului, atunci când s-a lansat concepția conform căreia reacția statului trebuie să vizeze factorii faptei ilicite, astfel încât nu fapta, ci individul prezintă periculozitate, iar pedeapsa nu trebuie individualizată în raport cu pretinsa gravitate a faptei, ci în funcție de natura făptuitorului. Astfel, raportat la subiectul cercetării

noastre, individualizarea executării pedepsei reprezintă operaţiunea de individualizare, realizată de serviciile specializate din cadrul sistemului administrației penitenciare privind executarea pedepselor şi se realizează prin adaptarea regimului de deținere la rezultatele evaluării deținutului (personalitatea, caracterul prejudiciabil al crimei comise, conduita postinfracțională, tendințele schimbării comportamentale) și nevoile identificate. Avem în vedere un proces complex de evaluare și determinare a pașilor ce urmează a fi întreprinși pentru realizarea scopului pedepsei.

În aceeași ordine de idei, Pct. 25 din Regulile penitenciare europene stabilește că, „regimul penitenciar trebuie să răspundă nevoilor sociale ale deținuților" [3, p. 25]. Iar, Regula nr. 89, 92 din Ansamblul de Reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților [4, R. 89], reliefează despre „individualizarea tratamentului față de deținuți, inclusiv la repartizarea persoanelor în penitenciare". Autoritățile penitenciare trebuie să utilizeze toate mijloacele corespunzătoare, inclusiv influența religioasă în țările în care acest lucru este posibil, studiile, direcționarea și instruirea profesională, activitatea socială, consilierea privind angajarea în câmpul muncii, dezvoltarea fizică și consolidarea caracterului moral, în conformitate cu necesitățile individuale ale fiecărui deținut, ținând cont de antecedentele sale sociale și penale, capacitățile și aptitudinile fizice și mentale, temperamentul personal, durata pedepsei și perspectivele de după eliberare. În continuarea demersului, după intrarea deținutului în penitenciar și după studierea personalității în privința acestuia trebuie să fie elaborat, cât de curând posibil, un program de tratament prin prisma cunoștințelor obținute despre necesitățile sale, capacitățile individuale și caracterul său.

Analizând aceste precepte prin prisma categoriilor de penitenciare care le prevede Codul penal și Codul de executare și a regimurilor de deținere create în penitenciare, constatăm că acestea nu răspund particularităților individualizării executării pedepsei. Legiuitorul național identifică la art. 72 Cod penal [5] și art. 197 Cod de executare, trei categorii de penitenciare: închis, semiînchis și deschis, iar pentru fiecare categorie de penitenciar regimurile: inițial, comun și de resocializare. Durata aflării într-un regim sau altul este determinată de legiuitor: 1 lună, 3 luni și 6 luni în funcție de categoria penitenciarului. Din punctul nostru de vedere această normă vine în contrapunere cu principiul individualizării, care limitează funcționarul din penitenciar să determine regimul în dependență de personalitatea deținutului, disponibilitatea de a participa la activitățile recuperative, stabilirea regimului după riscul de recidivă. Apoi, un alt clivaj juridic al individualizării executării pedepsei este prevederea de la art. 385 alin. (9) Cod de procedură penală [6], conform căreia instanța de judecată este competentă să stabilească tipul de penitenciar. În așa fel, judecătorul este acea persoană care își ia asupra sa responsabilitatea nu doar pentru individualizarea pedepsei penale, ci și pentru individualizarea executării acesteia. Iar, în calitate de criterii de stabilire a categoriei de penitenciar unde va executa pedeapsa sunt: termenul pedepsei, sexul persoanei și vârsta (minori). Constatăm și aici că, legiuitorul a trecut cu vederea un criteriu fundamental de stabilire a executării

pedepsei – individualizarea – după: natura faptei, profilul făptuitorului, atitudinea, conduita post-infracțională, riscurile.

Este important să menționăm că, transferul dintr-un regim de executare în altul în cadrul aceluiași penitenciar poate avea loc doar în consecutivitate, după gradul de severitate. De la regimul închis deținutul poate fi transferat doar la regimul semiînchis (nu și deschis), iar de la regimul semiînchis doar spre regimul deschis. Însă, admitem și transferul „regresiv", atunci când persoana condamnată este transferată dintr-un regim mai favorabil spre un regim mai sever (de la deschis la semiînchis sau de la semiînchis la închis). Regimul de executare a pedepsei închisorii se stabilește de comisia penitenciarului, la prima întrunire a acesteia, după aplicarea regimului provizoriu sau de carantină ca noi sosiți în instituție.

Din punctul nostru de vedere, legiuitorul nu trebuie să prevadă expres un termen exact pentru executarea pedepsei într-un regim sau altul, ar fi bine ca durata să o decidă comisia penitenciarului, la propunerea personalului specializat. Individualizarea executării pedepsei este intrinsec legată de progresivitate socială, având la bază natura faptei comise, personalitatea deținutului, conduita și riscurile de siguranță, iar stabilirea legală a duratei executării pedepsei într-un regim sau altul mai mult ar complica realizarea acestui principiu.

Apoi, „adaptarea" la mediul închisorii are un caracter forțat, deoarece deținutul este practic impus prin hotărârea judecătorească să trăiască în închisoare. Este nevoit să se adapteze la viața grupului de indivizi, la regulile impuse de personalul închisorii, chiar și la regulile neformale ale deținuților. În acest fel, deținutul nu prea poate decide părăsirea grupului și nu are altă alternativă, decât doar părăsirea grupului familial.

Totodată, reiterăm că principiul individualizării executării pedepsei presupune luarea în considerație a caracteristicilor personalității deținuților, nevoile și riscurile specifice și reflectarea acestora în planul individual de executare a pedepsei. Este puțin probabil că aceste particularități vor fi luate în considerație de instanța de judecată la stabilirea executării pedepsei, pur și simplu nu are cum s-o facă, deoarece presupune implicarea multidisciplinară a specialiștilor psihologi, asistenți sociali, educatori, din siguranța deținerii și regimul penitenciar. Corespunzător, aceste competențe de stabilire a tipului de penitenciar trebuie atribuite personalului specializat al penitenciarelor. Instanța de judecată va stabili doar care este pedeapsa, iar categoria penitenciarului va rămâne pe seama personalului penitenciar.

În vederea individualizării executării pedepsei, avem nevoie de o construcție juridică nouă a sistemului executării pedepsei închisorii, de o redefinire a scopului acesteia. Propunerea de proiect a noului clasificator de penitenciare în Republica Moldova a fost descrisă în publicația precedentă. Instituțiile penitenciare vor avea altă structură, una bazată pe regimuri de progresie la executarea pedepsei.

Analizând informația prezentat supra, susținem următoarele *concluzii*:

1. Regimul penitenciar stabilește un complex de măsuri, drepturi și obligațiuni, de la intrarea în penitenciar pentru perioada detenției și până la eliberare, inclusiv

măsuri de menținere a ordinii și disciplinei penitenciare, astfel încât prin acestea să fie asigurată siguranța deținuților și siguranța personalului din penitenciare, reintegrarea socială a persoanelor. Repartizarea/plasarea deținutului într-un regim sau altul va fi precedată de evaluarea complexă a acestuia din partea personalului specializat al penitenciarului, în baza criteriilor prevăzute de lege.

2. Principiul individualizării executării pedepsei presupune că autoritățile penitenciare vor lua în considerație particularitățile personale ale deținuților, nevoile și riscurile specifice.

3. Instanța de judecată trebuie să stabilească durata pedepsei pentru o anumită infracțiune, iar angajații sistemului administrației penitenciare vor stabili regimul de deținere în baza criteriilor oficial aprobate și evaluărilor individuale ale deținuților.

În urma concluziilor stabilite, se înaintează următoarele *recomandări*:

1. Modificarea și completarea prevederilor art. 72 al. (1) Cod penal și art. 197 al. (1) Cod de executare, prin redefinirea categoriilor de penitenciare într-o modalitate simplificată, cu atribuirea prerogativelor de stabilire a tipurilor de penitenciare de către Administrația Națională a Penitenciarelor, Ministerul Justiției. Totodată, modificarea și completarea conținutului art. 72 alin. (7) Cod penal, într-o redacție nouă, după cum urmează: „Stabilirea și schimbarea tipului de penitenciar se realizează de către personalul specializat al penitenciarului, în baza evaluării complexe a deținutului".

2. Abrogarea art. 385 alin. (1) pct. 9 din Codul de procedură penală.

3. În calitate de soluţie pe termen lung Republica Moldova trebuie să-şi restarteze în întregime structura sistemului penitenciar, renunțând la dormitoare comune, de tip „hală" și trecerea la o altă opțiune, de tip „monocelulară", pentru a asigura un sistem de progresie la executarea pedepsei".

Referințe bibliografice:

1. Codul de executare al Republicii Moldova, adoptat la 24.12.2004. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 34-35 din 03.03.2005. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 214-220 din 05.11.2010.
2. Bulai C. Manual de drept penal. Partea generală. București: All Beck, 1997.
3. Regulile penitenciare europene (REC 2006)2, adoptate de Comitetul de Miniștri ai Consiliului Europei la 11.01.2006, în timpul celei de-a 952-a reuniuni a Miniștrilor Delegați. Online la: https://rm.coe.int/16804c8d9a (accesat la 12.12.2023).
4. Ansamblul de Reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale din 17.12.2015. Online la: https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/07/ansamblu_reguli_mnp.pdf (accesat la 11.12.2023).

5. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat la 18.04.2022. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 128-129 din 13.09.2002. Republicat în Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14.04.2009.
6. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat la 14.03.2003. Publicat: Monitorul Oficial Nr. 104-110 la 07.06.2003. Republicat: Monitorul Oficial Nr. 248-251 din 05.11.2013.
7. Legea nr. 300 din 21.12.2017 cu privire la sistemul administrației penitenciare. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 48-57 din 16.02.2018.
8. Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 583 din 26.05.2006. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 91-94 din 16.06.2006.